

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

Əyani təhsil

«CİNAYƏT PROSESİ» KAFEDRASI

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 14/3.

«İstintaq hərəkətləri»

Tərtib etdi:

«Cinayət prosesi» kafedrasının
rəisi, polis polkovniki

SƏYYAD AĞAYEV

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilməklə bəyənilmişdir.

PROTOKOL № ____ « ____ » _____ 2021-ci il.

BAKI – 2021

Mövzu № 14/3 İstintaq hərəkətləri.

PLAN:

GİRİŞ:

1. İfadələrin yerində yoxlanılması və istintaq eksperimentinin anlayışı, aparılma qaydası.
2. Ekspertizanın aparılmasının əsasları, qaydası və ekspert rəyi.
3. Tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsinin prosessual qaydası.

NƏTİCƏ:

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 12 noyabr 1995-ci il.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, Bakı, 2021-cı il mad. 260-263,264-272,273-276.
3. Azərbaycan Respublikasının «Polis haqqında» Qanunu. Bakı, şəh. 28 oktyabr 1999-cu il. mad. 3,4,13,15,19,21-25.
4. Azərbaycan Respublikasının «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunu. Bakı şəh. 28 oktyabr 1999-cu il. mad. 4,6,11.
5. M.Cəfərquliyev «Cinayət prosesi» Dərslik. Bakı 2001.
8. M.Cəfərquliyev «Azərbaycan Respublikasının Cinayət prosesi». Dərslik. Qanun, 2005.
9. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-prosessual Məcəlləsinin «Kommentariyası». «Digesta» nəşriyyatı. Bakı, 2019.
1. Cinayət prosesi fənn proqramı Bakı 2018
2. Firuzə Abbasova "Cinayət prosesi" Dərslik. Ümumi hissə.Bakı 2021"Zərdabi LTD" MMC, 2012, 416 s.
3. Cinayət prosesi. Məsələlər Toplusu N.Əliyev, S.Ağayev, A. Mikayılov, İ.Eyyubov, V. Qasimov, Bakı: Mütərcim, 2014-216 səh.

GİRİŞ

İbtidai istintaq prokurorluq təhqiqat və məhkəmə orqanları, ədalət mühakiməsinin vəzifələrini həyata keçirərək Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 fevral 1998-ci il tarixli «İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» Fərmanını rəhbər tutmalıdırlar. Bu fərmana əsasən İnsan hüquqlarına hörmət, insan hüquqlarının qorunması, müasir dünyaya qovuşmağın əsas yoludur. Fərmanda Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğuna, Daxili İşlər və Milli Təhlükəsizlik Nazirliklərinə, habelə Ali Məhkəməyə tapşırıılır ki, təhqiqat, istintaq və məhkəmə orqanları tərəfindən insan hüquqları sahəsində qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsinin ümumiləşdirilməsini, insan hüquq və azadlıqlarının pozulması hallarının aradan qaldırılmasını təmin etsinlər. Bu fərmanın icrası ilə əlaqədar DİN-nin 2 mart 1998-ci il tarixli tədbirlər planı hazırlanmış və hər bir polis əməkdaşının vəzifələri müəyyən edilmişdir.

Polis öz vəzifələrini yerinə yetirərkən irqindən, milliyyətindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün şəxslərin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında nəzərdə tutulmuş hüquqlarını və qanuni mənafələrini hüquqazidd əməllərdən qoruyur.

Polis tərəfindən nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsinə yalnız Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən olunmuş əsaslarda və qaydada yol verilir.

Hər hansı şəxsin hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırıldıqda polis əməkdaşı məhdudlaşmanın əsaslarını və səbələrini, habelə bununla əlaqədar həmin şəxsin hüquq və vəzifələrini ona izah etməlidir.

Polis tutulan və ya həbsə alınan şəxsin hüquqlarının həyata keçirilməsini təmin edir.

Cinayətlərin istintaqı zamanı faktiki məlumatların toplanması ancaq istintaq hərəkətlərinin aparılması vasitəsi ilə həyata keçirilir.

İstintaq hərəkətlərinin keçirilməsi ancaq cinayət işi başlandıqdan sonra aparıla bilər:

- əksər istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi məcburi xarakter daşıyır və bununla əlaqədar bu istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi üçün müstəntiqin və ya məhkəmənin qərarı vacibdir;

İstintaq hərəkətləri aparılarkən şəxsin şərəf və ləyaqəti alçaldan məlumatların yayılmasının yol verilməməzliyi təmin olunmalıdır.

Sual 1. İfadələrin yerində yoxlanılması və istintaq eksperimentinin anlayışı, aparılma qaydası.

İfadələrin yerində yoxlanılması. Bu istintaq hərəkəti ilə bağlı cinayət-prosessual qanunvericilikdə izah edilir ki, ifadələrin yerində yoxlanılması şahidin, zərər çəkmiş, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin dəqiq məlum olan yerdə baş vermiş hadisə ilə bağlı ifadələrinin düzgünlüyünü müəyyən etmək və ya dəqiqləşdirmək məqsədi ilə aparılır. Adı çəkilən istintaq hərəkətinin aparılmasında təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxslə birlikdə onların müdafiəçisi də iştirak edə bilər. Bu barədə müstəntiq tərəfindən əvvəlcədən xəbərdar edilmiş müdafiəçi ifadələrin yerində yoxlanılmasında iştirak etmək arzusunu bildirdikdə, müstəntiq tərəfindən ona belə bir imkan yaradılmalıdır. Müdafiəçidən əlavə, zəruri hallarda bu istintaq hərəkətinin keçirilməsində müstəntiqin dəvəti ilə, həmçinin, tərcüməçi, mütəxəssis, ifadəsi yoxlanılan cinayət prosesi iştirakçısının qanuni nümayəndəsi və ya nümayəndəsi, habelə müəllim, həkim və digər şəxslər iştirak edirlər. Qeyd edilən istintaq hərəkətinin aparılmasında azı 2 (iki) hal şahidin iştirak etməsi vacib prosesual atributlardan biridir.

İfadələrin yerində yoxlanılmasının prosesual qaydası ilə bağlı AR CPM-nin 260.4-cü maddəsində izah edilir ki, müstəntiq ifadəsi yoxlanılan şəxslə birlikdə onun göstərdiyi yerə gəlir və ona əvvəllər haqqında ifadə verdiyi və ya hazırda verə biləcəyi şəraiti, habelə əşyaları göstərməsini (və ya təsvir etməsini) təklif edir. Bu halda dindirilmiş (dindirilən) şəxs hadisə yerinə gedən yolu, əvvəllər haqqında ifadə verdiyi və ya hazırda ifadə verə biləcəyi şəraiti və əşyaları göstərir, həmçinin müstəntiqin

suallarına ətraflı cavab verir. Bu istintaq hərəkətinin aparılmasında foto, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edilməsi məqsədmüvafiq sayıla bilər.

İfadələrin yerində yoxlanılması zamanı iş üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşya və sənədlər aşkar edildikdə onlar AR CPM-nin 236 və ya 243-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş protokol və ya qərara əsasən götürülə bilər. Bu halda müstəntiq götürülmüş əşya və sənədləri imkan daxilində səliqə ilə qablaşdırmalı, möhürləməli, habelə götürmə hallarını ifadələrin yerində yoxlanılması ilə əlaqədar tərtib edilmiş protokolda göstərməlidir. Bu istintaq hərəkətinin həyata keçirilməsində məqsəd əvvəllər verilmiş ifadələrin düzgünlüyünün müəyyən edilməsi və dəqiqləşdirilməsi ilə bərabər, həm də yeni sübutların əldə edilməsindən ibarətdir.

İfadənin yerində yoxlanılmasının sübutedici əhəmiyyəti həm də onda ifadə olunur ki, bu istintaq hərəkətinin aparılması ilə araşdırılan hadisənin şəraiti, habelə işin həqiqi halları haqqında şəxsin məlumatlı olması və yaxud məlumatsızlığı aşkar edilir.

Müstəntiq bütün istintaq hərəkətlərində olduğu kimi təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsin ifadələrinin yerində yoxlanılmasında aparılması vaxtı və yeri barədə xəbərdar etməlidir.

İfadənin yerində yoxlanılması zamanı sübut əhəmiyyətinə malik olan biləcək əşya və sənədlərin aşkar edilməsi mümkündür.

İfadənin yerində yoxlanılması zamanı aşkar edilmiş sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşya və sənədlərin götürülməsində azı iki hal şahidlərin iştirakı (AR CPM-nin 244.1-ci maddəsi) təmin edilməlidir. Müstəntiq götürülmüş əşya və sənədləri mümkün o olduqda qablaşdırır.

AR CPM-nin 261-ci maddəyə uyğun olaraq ifadələrin yerində yoxlanılması qurtardıqdan sonra müstəntiq protokol tərtib edir və həmin protokolda aşağıdakılar göstərilir:

1. ifadələrin yerində yoxlanılmasının aparıldığı tarix, vaxt və yer;

2. müstəntiqin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;

3. ifadələrin yerində yoxlanılmasında iştirak edən digər şəxslərin (müdafiəçilrin), tərcüməçinin, mütəxəssislərin, qanun nümayəndələrin, müəllimlərin, hakimlərin və digərlərinin) soyadı adı və atasının adı, habelə onların doğulduğu il, ay gün və yer, vətəndaşlıq, təhsili iş yeri, məşğuliyyəti növü və ya vəzifəsi, faktının yaşadığı və qeydiyyatda olduğu yer:

4. ifadələrin yerində yoxlanılan şəxsin soyadı, adı, atasının adı, atasının adı, doğulduğu il, ay, gün və yer, iş yeri və ya vəzifəsi, faktiki yaşadığı və qeydiyyatda olduğu yer;

5. ifadələri yerində yoxlanılan şəxs onun hüquq və vəzifələrinin izah edilməsi barədə qeyd;

6. ifadələrin yerində yoxlanılmasının xüsusiyyətləri, o cümlədən ifadələrin yerində yoxlanılması zamanı foto, video və kino çəkilişindən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edilməsi barədə qeyd.

7. şəxs tərəfindən yerində verilmiş və mümkün qədər hərfi şəkildə yazılmış ifadələr:

8. ifadələrin yerində yoxlanılması zamanı müşahidə edilmə ardıcılığı ilə bütün aşkar olunanlar;

9. əşya və ya sənədlərinin götürülməsi barədə qeyd və onların təsviri. İfadənin yerində yoxlanılması protokolu, ona öz qeydlərinin daxil edilməsini tələb etmək hüququna malik olan bu istintaq hərəkətinin bütün iştirakçıları tərəfindən imzalanır. Protokol bir neçə səhifədə tərtib edildikdə, onun hər bir vərəqi göstərilən istintaq hərəkətinin iştirakçıları tərəfindən ayrıca imzalanır.

İstintaq eksperimenti. AR CPM-nin 262-ci maddəsinin mahiyyətindən aydın olur ki, cinayət təqibi üçün əhəmiyyətli olan, təcrübə və digər tədqiqat hərəkətlərinin aparılması şərti ilə araşdırıla biləcək məlumatların yoxlanılması və dəqiqləşdirilməsi məqsədi ilə müstəntiq istintaq eksperimenti apara bilər.

İstintaq ekperimenti, demək olar ki, iş üzrə toplanmış sübutları yoxlamaq, yeni sübutlar əldə etmək, iş üçün əhəmiyyəti olan bu və ya digər faktın mövcud olub-olmamasını yoxlamaq məqsədi daşıyır. Ümumiyyətlə, istintaq ekperimenti dedikdə iş üçün əhəmiyyəti olan faktın həqiqətən mümkün olmasını. Yoxlamaq məqsədi ilə yoxlanan hadisənin ayrı-ayrı şəraitinə süni şəkildə yenidən yaratmaq və təcrübə keçirmək yolu ilə aparılan istintaq hərəkəti başa düşülür.

İstintaq ekperimentinin aparılması məsələsi aydınlaşdırılan faktın iş üçün nə kimi əhəmiyyətə malik olması və onun təcrübə yoxlanmasının mümkünlüyü nəzərə alınmaqla həll edilir. Hüquq ədəbiyyatında çox düzgün olaraq qeyd edilir ki, ikinci dərəcəli əhəmiyyətə malik olan faktlar, əgər bunların aydınlaşdırılması süni şəraitin yaradılmasını tələb etmirsə, başqa istintaq hərəkətlərinin aparılması yolu ilə aydınlaşdırıla bilər.

İstintaq ekperimentinin aparılması azı 2 (iki) hal şahidinin iştirakı ilə həyata keçirilir. Ekperimentin iştirakçıları müxtəlif qruplara bölündüyü hallarda isə hər qrup üçün iki hal şahidinin dəvət olunması zərurəti yaranır. Müstəntiq, hal şahidlərinin ekperiment aparılan yerdə düzgün yerləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirməlidir. Müstəntiq çalışmalıdır ki, hal şahidləri ekperimentin şəraitini, təcrübənin mahiyyətini və alınan nəticələri tam dərk edə bilsinlər. Bunun üçün əvvəlcədən hal şahidlərinə ekperimentin vəzifəsi və onun keçirilməsi metodu ətraflı və mükəmməl izah edilməlidir.

İstintaq ekperimentin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, onun aparılmasında müstəntiqin dəvəti ilə şahid, mütəxəssis, müəllim, həkim, tərcüməçi və digər şəxslər də iştirak edə bilərlər. Təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsin iştirakı ilə aparılan istintaq ekperimentində, həmçinin onun müdafiəçisi iştirak etmək hüququna malikdir. Bu istintaq hərəkətinin aparılması barədə müstəntiq tərəfindən əvvəlcədən xəbərdar edilmiş müdafiəçi istintaq ekperimentinin aparılmasında iştirak etmək arzusunu bildirdikdə, müstəntiq onun bu hüququnu təmin etməlidir. Dəvət

olunan mütəxəssislər və digər şəxslər yoxlanan hadisənin süni olaraq yenidən bərpa edilməsində, eksperimentdə iştirak edən şəxslərin düzgün yerləşdirilməsində, habelə aparılan təcrübi hərəkətlərin yüksək səviyyədə, səhviz yerinə yetirilməsində və alınan nəticələrin protokolda ətraflı və tam şəkildə qeyd edilməsində müstəntiqə yaxından kömək edə bilirlər.

Eksperimanti başlamazdan əvvəl müstəntiq bu istintaq hərəkətinin iştirakçılarna onların hüquq və vəzifələrini izah edir, onlara eksperimentin mahiyyətini və məqsədini, eksperiment aparılarkən hər birinin rolu haqqında müfəssəl məlumat verir. İstintaq eksperimentini elə təşkil edib və aparmaq lazımdır ki, yenidən yaradılan şərait yoxlanan hadisənin şəraitinə maksimum oxşamış və yaxın olsun. Bu tələbə əməl edilməsi istintaq eksperimentinin nəticələrinin doğruluğunu təmin etməyə imkan yaradacaq. Məhz buna görə də bu istintaq hərəkəti böyük prinsiplial əhəmiyyət kəsb edir.

Cinayət-prosessual qanunvericilik xüsusilə qeyd edir ki, istintaq eksperimentinin aparılmasına insanların həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə yaranmadıqda, şərəf və ələyaqətləri alçaldılmadıqda, onlara maddi zərər vurulmadıqda yol verilir. (AR CPM-nin 262.5-ci maddəsi).

İstintaq eksperimenti qurtardıqdan sonra müstəntiq protokol tərtib edir və istintaq hərəkətinin iştirakçıları tərəfindən protokolun hər bir vərəqi ayrıca imzalanır. İstintaq eksperimentinin aparılması zamanı foto, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edildikdə müvafiq yazılar, fotosəkillər, çəkiliş letləri, yaxud başqa məlumat daşıyıcıları protokola əlavə olunur.

İstintaq eksperimenti keçirilərkən qanunçuluğun tələbləri rəhbər tutulmalıdır. Eksperiment zamanı ictimai qaydaları pozan mülkiyyətə ziyan vuran habelə həmin istintaqın hərəkəti aparılarkən iştirak edən şəxslərin ləyaqətini alçaldan və onların səhhəti üçün təhlükəli olan hərəkətlərə qəti olaraq yol verilmir. İstintaq eksperimenti yolu ilə

həqiqətən mümkünlüyü yoxlanan faktlar olduqca müxtəlif ola bilər. Eksperiment yolu ilə ən çox aşağıdakı hallar yoxlanılır.

1. Hər hansı faktın, halın qavramağın mümkünlüyü.
2. bu və ya digər hərəkəti etməyin mümkünlüyü.
3. müəyyən halın mövcud olmasının mümkünlüyü.

Müstəntiq bu məqsədlə,

1. eksperimentin məqsədini aydınlaşdırmalı;
2. onun aparılmasının yerini vaxtının və şəraitini müəyyən etməli;
3. eksperimentin iştirakçıları və onların rolu müəyyən etməli;
4. aparılan təcrübənin məzmununu ardıcılıqla müəyyən etməli.

Eksperimentin xarakterindən və məzmunundan asılı olaraq, onun keçirərkən də cəlb oluna bilər.

Eksperimentin məzmunundan asılı olaraq, müstəntiq onun aparılmasında mütəxəssislərin də köməyindən istifadə edə bilər. Eksperimenti apararkən, tələb olunan hallarda təqsirləndirilən şəxs, şübhəli şəxs, zərərçəkmiş şəxs müəllim və şahidə iştirak edə bilər. Göstərilən şəxslərin hər hansı birinin eksperimentində iştirakı o halda zəruridir ki, həmin şəxslərin ifadələri yoxlansın və yoxlanan hadisənin mümkünlüyü onların subyektin keyfiyyətindən asılı olsun.

İstintaq hərəkətinin iştirakçılarına onların hüquq və vəzifələrini izah edir, eksperimentin məzmununu, onların eksperiment aparılarkən hər birinin rolu haqqında təlimat verir.

İstintaq eksperimenti keçirərkən ən vacib məsələlərdən biri eksperimentin baş vermiş hadisəyə maksimum dərəcədə yaxşılaşdırılmasıdır. Təcrübədə buna istintaq eksperimentinin aparılmasının taktiki üsulları da deyilir. Məsələn, eksperimentin tədqiq edilən hadisənin baş verdiyi vaxtla eyni olan vaxtda aparılması, yəni tədqiq edilən hadisə sutkanın hansı saatında baş vermişdirsə, eksperimentin də sutkanın həmin saatında aparılması, hadisə hansı yerdə baş vermişdirsə, eksperimentin də orada keçirilməsi və s.

İstintaq eksperimenti bir necə dəfə keçirilə bilər. Hər dəfə eksperimentin keçirilmə şəraiti əks edilməklə protokol tərtib edilməlidir. Nəticəsi həm də mənfi, həm də müsbət olan istintaq eksperimenti (istintaq eksperimenti protokolu) sübut əhəmiyyətinə malikdir.

Sual 2. Eksperizanın aparılmasının əsasları, qaydası və ekspert rəyi.

Ekspertizanın aparılmasının əsasları. Cinayət-prosessual qanunvericilikdə ekspertizanın aparılmasının əsasları və prosessual qaydası çox dəqiq, ətraflı və aydın şəkildə şərh edilmişdir (AR CPM-nin 264-272-ci maddələri). Qanunda qeyd edilmişdir ki, ekspertiza elm, texnika, incəsənət və ya sənət sahəsində, habelə müvafiq tədqiqatın metodiki üzrə xüsusi biliklər tələb edildikdə cinayət təqibi üçün əhəmiyyətli olan halların müəyyən edilməsi məqsədilə aparılır. Bununla əlaqədar, qanun xüsusi olaraq xəbərdarlıq edir ki, təhqiqatçı, müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror, mütəxəssis və cinayət prosesinin digər iştirakçılarının xüsusi biliklərə malik olması cinayət təqibi orqanının müvafiq hallarda ekspertizanın təyin edilməsi zərurətindən azad etmir. Əksinə, AR CPM-nin 140.0.1-140.0.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş halların müəyyən edilməsi üçün müvafiq ekspertizanın təyin edilməsi qanunla məcburi hesab edilmişdir.

Beləliklə, cinayət-prosessual qanunvericilik maddi sübutların, sənədlərin araşdırılması, habelə cinayət işi üçün əhəmiyyəti olan sair halların aydınlaşdırılması üçün elmi, texniki və ya digər xüsusi bilik zəruri olan halda müstəntiqdən ekspertizanın təyin edilməsini tələb edir. İş üzrə aydınlaşdırılması lazım olan hallardan asılı olaraq ekspertizanın təyin edilməsi məsələsini müstəntiq özü həll edir. Aydın məsələdir ki, müstəntiq iş üçün əhəmiyyətə malik olan hər hansı halı aydınlaşdırmanın başqa istintaq hərəkətləri vasitəsi ilə mümkün olmadığını və həmin halın

aydınlaşdırılması üçün yalnız xüsusi bilik tələb olunduğunu qəti surətdə yəqin etdikdə ekspertiza təyin edilməsi qərarına gəlməlidir.

Ekspertiza müstəntiqin qərarına və ya cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi halda müdafiə tərəfinin yazılı müraciətinə əsasən aparılır. Ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərar onun aid olduğu şəxslər üçün məcburidir.

Ekspertizanın təyin edilməsi haqqında müstəntiq müvafiq qərar tərtib edir. Həmin qərada: çıxarıldığı tarix, vaxt və yer; ekspertizanın təyin edilməsinə əsas verən obyektiv hallar və onun motivlərinin əsaslandırılması; aşkar edildiyi və götürüldüyü yer, vaxt və şərait göstərilməklə ekspertizaya göndərilən maddi sübutlar və digər obyektlər, ekspertiza işin materialları üzrə aparıldıqda isə ekspertin gəldiyi nəticəsinə əsaslanacaq biləcəyi məlumatlar; ekspert qarşısında qoyulan suallar; ekspertizanın aparılması tapşırılan ekspert idarəsinin adı və ya şəxsin soyadı göstərilir.

Cinayət təqibi xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirildiyi halda müdafiə tərəfinin mənafeyinə xidmət edə biləcək halların müəyyən edilməsi üçün müdafiəçi öz təşəbbüsü ilə bir və ya bir neçə ekspertə, ekspert idarəsinə ekspert işinin müqavilə əsasında ödənilməsi şərti ilə ekspertizanın aparılması barədə rəsmi müraciət etmək hüququna malikdir. Ekspertizanın müdafiə tərəfinin təşəbbüsü ilə və onun hesabına aparılması zamanı həmin tərəf ekspertiza idarəsinin rəhbərinə suallar siyahısını və tədqiqat üçün obyektləri göndərir. Müdafiə tərəfinin rəsmi müraciəti əsasında ekspertiza aparmış ekspertlərin təqdim edilmiş rəyləri məhkəmə tərəfindən materiallara əlavə edilir və digər sübutlarla yanaşı qiymətləndirilir.

Müstəntiq ekspertiza təyin edilməsi haqqında qərarla təqsirləndirilən şəxsi tanış edir, ona ekspertiza təyin edilərkən və aparılarkən nə kimi hüquqlara malik olmasını izah edir. Çünki qanunun birbaşa tələbinə görə müstəntiq ekspertiza təyin olunması barədə qərarla

təqsirləndirilən şəxsi tanış etməyə və onun hüquqlarına başa salmağa borcludur. Lakin bu məsələdə məhkəmə-psixiatriya ekspertizasının təyin olunması və aparılması müstəsna təşkil edir. Bu növ ekspertizanın təyin edilməsi barədə qərar və ekspertizanın rəyi təqsirləndirilən şəxsə, onun psixi vəziyyəti bunu qeyri-mümkün etdiyi üçün elan olunmur.

AR CPM-nin 268-ci maddəsinə müvafiq olaraq, müstəntiqin qərarına əsasən ekspertizanın təyin edilməsi və aparılması zamanı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs aşağıdakı hüquqları əldə edir: protokol tərtib edilməklə ekspertizanın aparılmasından əvvəl onun təyin edilməsi haqqında müstəntiqin qərarı ilə tanış olmaq və ona məxsus olan hüquqların izahını almaq; ekspertə etiraz etmək; ekspertin onun göstərdiyi şəxslər icərisindən təyin edilməsi barədə vəsatət vermək; öz təşəbbüsü ilə və öz hesabına alternativ ekspertiza aparmaq və onun rəyinin cinayət işinə əlavə edilməsi barədə vəsatət vermək; rəy alınması üçün müstəntiq tərəfindən təyin edilmiş ekspert qarşısında əlavə suallar qoymaq; müstəntiqin icazəsi ilə ekspertizanın aparılmasında iştirak etmək, bu zaman tətbiq edilmiş tədqiqat üsullarının mahiyyətinin və alınmış nəticələrin izahını ekspərdən tələb etmək və ekspertə izahlar vermək; ekspertin rəyi müstəntiqə daxil olduğu vaxtdan ən gec 10 (on) gün müddətində onunla tanış olmaq, əlavə və ya təkrar ekspertizanın aparılması haqqında vəsatət vermək; onun vəsatəti üzrə ekspertizanı aparmış ekspertin dindirilməsində iştirak etmək. Yuxarıda sadalanan hüquqlar, həmçinin ruhi vəziyyəti imkan verdikdə haqqında məcburi xarakterli tibbi tədbirlərin tətbiqi üzrə icraat aparıldığı şəxsə də aiddir.

Keçirildiyi yerə görə cinayət-prosessual qanunvericilikdə ekspertizanın iki formada təyin edilməsi müəyyən olunmuşdur: a) ekspert idarəsində ekspertizanın aparılması; b) ekspert idarəsindən kənarında ekspertizanın aparılması.

Ekspert idarəsində ekspertizanın aparılması fikrinə gəlmiş müstəntiq ekspertiza təyin edilməsi haqqında qərarın, tədqiqat

obyektlərini, zəruri hallarda isə cinayət işinin rəy verilməsi üçün ekspert idarəsinin rəhbərinə göndərir. Bu halda ekspertiza ekspert idarəsinin əməkdaşı tərəfindən aparılır. Qərarda ekspertizanın kim tərəfindən keçirilməsi göstərilməkdə ekspert idarəsinin rəhbəri ekspertizanın aparılmasını həmin idarənin əməkdaşlarından birinə və ya bir neçəsinə tapşırır və bu barədə ekspertiza təyin etmiş şəxsə məlumat göndərir.

Ekspert idarəsində ekspertizanın aparılması ilə əlaqədar bu idarənin rəhbəri aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir: eksperte onu AR CPM-nin 97.4 və 97.6-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrini izah edir; eksperte bilə-bilə yalan rəy verməyə görə cinayət məsuliyyəti haqqında xəbərdarlıq edir və bu barədə ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərarda ekspertin imzası təsdiq edilən müvafiq qeyd aparır; ekspertizanın aparılmasını təşkil edir; tədqiqat obyektlərinin qorunub saxlanılmasını təmin edir; ekspertizanın qurtarma müddətini müəyyən edir. Qanunun tələbinə əsasən, ekspert idarəsinin rəhbəri eksperte tədqiqatın gedişatı və onun gəldiyi nəticələri əvvəlcədən həll edən göstərişləri verməyə ixtiyarı yoxdur.

Ekspert idarəsindən kənarında ekspertiza aparıldıqda, müstəntiq ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərar çıxardıqdan sonra AR CPM-nin 270-cı maddəsinə müvafiq olaraq, aşağıdakı tədbirləri görür: ekspertiza aparılmasının tapşırıldığı şəxsi dəvət edir; onun şəxsiyyətinə və səlahiyyətinə əmin olur; ekspertin şübhəli, təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxs və cinayət prosesinin digər iştirakçılarına münasibətini müəyyənləşdirir və eksperte etiraz üçün əsasların olub-olmamasını yoxlayır; ekspertiza təyin edilməsi haqqında qərarı eksperte təqdim edir; eksperte onun AR CPM-nin 97.4 və 97.6-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrini izah edir; eksperte bilə-bilə yalan rəy verməyə görə cinayət məsuliyyəti haqqında xəbərdarlıq edir; ekspertin müraciətlərini və xahişlərini qeyd edir; AR CPM-nin 270.1.2-270.1.7-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müvafiq hərəkətlərin aparılması barədə

ekspertizanın təyin edilməsi haqqında qərarla ekspertin tanış edilməsi haqqında protokolda qeyd edir; ekspertin xahişinin təmin və ya rədd edilməsi haqqında əsaslandırılmış qərar çıxarır. Bundan başqa, şübhəli, təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxsin və şahidin bədəninin və ya ruhi vəziyyətinin tədqiqatı zərurəti olduqda, yaxud həmin şəxslərin ekspertizanın aparılmasında iştirakı vacib hesab edildikdə, müstəntiq göstərilən şəxsin ekspertin yanına çatdırılmasını təmin etməlidir.

Ekspertiza müdafiə tərəfinin təşəbbüsü ilə və onun hesabına aparıldıqda ekspertlə həmin tərəf arasında müqavilə bağlanır. Müdafiə tərəfi ekspertizanın aparılması üzrə xərcləri ödəyir və ekspertə suallar siyahısını və tədqiqat üçün obyektləri verir.

Ekspertiza təyin edilməsi haqqında müstəntiqin qərarının ekspertə daxil olduğu və ya ekspertlə müdafiə tərəfi arasında müqavilənin bağlandığı vaxtdan 1 (bir) aydan gec olmayaraq ekspert zəruri tədqiqatlar aparır, yazılı rəy tərtib edir, onu öz imzası ilə təsdiq edir və dərhal ekspertizanı təyin etmiş şəxsə və ya müdafiə tərəfinə göndərir. Ekspertin rəyində ekspertizanın aparıldığı tarix, vaxt və yer; ekspertizanı aparan şəxsin şəxsiyyəti barədə məlumat; bilə-bilə yalan rəy verməyə görə cinayət məsuliyyətinin ekspertə məlum olmasını təsdiq edən qeyd; ekspertizanın aparılması üçün əsaslar; ekspertizanın aparılmasında iştirak etmiş şəxslər haqqında qeyd; ekspertiza aparılmasının xüsusiyyətləri, o cümlədən ekspertin cinayət işinin hansı materiallarından istifadə etməsi, hansı maddi sübutların, nümunələrin və digər obyektlərin tədqiqat edilməsi. Hansı üsulların tətbiq edilməsi və onların etibarlılıq dərəcəsi, qoyulmuş suallara əsaslandırılmış cavablar, ekspertin təşəbbüsü ilə müəyyən edilmiş cinayət təqibi üçün əhəmiyyətli olan hallar barədə qeydlər göstərilməlidir.

Bundan başqa, qeyd etmək lazımdır ki, ekspertin rəyinə ekspertin gəldiyi nəticələri təsdiq edən maddi subatlar, nümunələr, digər materiallar, habelə fotoşəkillər, sxemlər, cədvəllər əlavə edilə bilər.

Qanunun tələbinə görə, tədqiqat zamanı təqdim edilmiş materialların və ekspertin xüsusi biliklərinin kifayət qədər olması aşkar edildikdə ekspertin rəyində onun qarşısına qoyulmuş sualların hamısına və ya bir qisminə cavab verməyin qeyri-mümkünlüyünü əsaslandıran müddəə öz əksini tapmalıdır.

Ekspertin rəyi ekspertizanı aparmış şəxslər tərəfindən imzalanır (bu imzaların həqiqiliyi ekspertiza idarəsində idarənin rəhbəri tərəfindən təsdiq edilir).

Müstəntiq ekspertin rəyi ilə tanış olduqdan sonra buna zərurət olduqda, eksperti verdiyi rəyi izah etməsi və ya tamamlaması üçün dindirə bilər. Amma qanun, eyni zamanda, xəbərdar edir ki, ekspert rəy təqdim edəndə onun dindirilməsi yolverilməzdir.

Ekspert rəy verdikdən və ya rəy verməyin mümkün olmaması haqqında akt tərtib etdikdən sonra bu rəy və ya akt, habelə ekspertin dindirilməsi protokolu tanış olmaq üçün təqsirləndirilən şəxsə təqdim edilməlidir. Əgər ekspert tədqiqatı zamanı protokol tərtib edilibsə, təqsirləndirilən şəxsi onunla da tanış etmək lazımdır. Ekspert rəyinin təqsirləndirilən şəxsə elan olunması barədə protokol tərtib edilir, Burada təqsirləndirilən şəxsin izahatı, etirazlı və vəsatəti qeyd olunur.

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, müstəntiq ekspertin rəyi ilə razılaşmaya da bilər. Belə olan halda o, AR CPM-nin 267-ci maddəsinə müvafiq olaraq, əlavə ekspertiza təyin edə bilər. Ekspertin rəyi kifayət qədər əsaslı olmadıqda və ya şübhə doğurduqda, yaxud onun əsaslandığı sübutlar etibarsız hesab edildikdə və ya ekspertiza aparılmasının prosesual qaydaları pozulduqda, müstəntiq başqa ekspertə və ya ekspertlərə tapşırmaqla təkrar ekspertiza təyin edə bilər.

Sual 3. Tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsinin prosesual qaydası.

Tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsinin şərtləri və prosesual qaydası. Bu istintaq hərəkətinin mahiyyəti və anlayışı cinayət-prosessual qanunvericilikdə öz geniş izahını tapmışdır. AR CPM-nin 273-cü maddəsində tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsinin iki halı müəyyən edilmişdir;

a) nümunələr hər hansı insanın, heyvanın, insan meyitinin, heyvan cəsədinin, habelə əşya və ya maddələrin xassələrini əks etdirdikdə;

b) nümunələr cinayət təqibi üçün əhəmiyyətli olduqda.

Ancaq bu iki göstərilmiş hallardan biri mövcud olduqda ibtidai araşdırma prosesində müstəntiq tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi məqsədilə müvafiq istintaq hərəkətini apara bilər. Adı çəkilən istintaq hərəkətini həyata keçirmək məqsədilə müstəntiq əsaslandırılmış qərar çıxarır. Həmin qərada aşağıdakılar göstərməlidir: qərarın çıxarıldığı tarix, vaxt və yer; müstəntiqin şəxsiyyətinə dair məlumat; tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsinə əsas verən obyektiv hallar və onun motivlərinin əsaslandırılması; tədqiqat üçün **nümunələri götürməli olan şəxsin** şəxsiyyətinə dair məlumat; tədqiqat üçün **nümunələrin götürülməli olduğu şəxsin** şəxsiyyətinə dair məlumat; tədqiqat üçün hansı nümunələrin və hansı miqdarda götürülməli olduğu; tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi üçün şəxsin nə vaxt və kimin yanına gəlməli olduğu və ən nəhayət – tədqiqat üçün nümunələr götürüldükdən sonra onların nə vaxt və kimə verilməli olduğu.

Bundan başqa, tədqiqat üçün nümunələr, həmçinin cinayət-prosessual qanunvericiliyin müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və

qaydada baxış, axtarış, götürmə, əmlak və ya yazışma üzərinə həbs qoyulması zamanı da götürülə bilər. Zəruri hallarda başqa şəxslərin hüquqlarını pozmamayaq şərti ilə tədqiqat üçün nümunələr ekspert tərəfindən də götürülə bilər. Bununla əlaqədar qanun çox ciddi surətdə xəbərdarlıq edir ki, tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi üsulundan asılı olmayaraq onların insana əzab verən, onun həyatına, səhhətinə və ya bədən bütövlüyünə təhlükə tördən üsulla götürülməsi qadağandır (AR CPM-nin 273.5-ci mad.)

Tədqiqat üçün götürülən nümunələrin növləri də cinayət-prosoessual qanunvericilikdə konkret müəyyən edilmişdir. AR CPM-nin 274-cü maddəsinə müvafiq olaraq, tədqiqat üçün aşağıdakı nümunələr götürülə bilər:

- qan, sperma (məni), tük, dırnaq kəsintisi, dərinin xarici örtüklərinin mikroskopik qazıntısı;
- tüpürcək, ətr və orqanizmin digər ifrazatları;
- dəri naxışının (ənqşəsi), dişlərin və əl-ayağın izləri;
- əlyazmalar, düyünlər, məlumatlar və insan bacarığını əks etdirən digər materiallar;
- səs fonogramı;
- material, maddə, xammal və hazır məhsulun nümunələri;
- alətlər, güllə və gilizlər;
- digər maddələr və əşyalar.

Tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi məqsədilə müstəntiq nümunələr götürülən şəxsi çağırış vərəqəsi ilə öz yanına dəvət edir və ya onun olduğu yerə gəlir. Qanun diqqətimizə çatdırır ki, təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsdən tədqiqat üçün nümunələr götürüldükdə bu istintaq hərəkətinin gedişatında onun müdafiəçisi iştirak edə bilər. Adı çəkilən prosesual hərəkətin aparılması barədə müstəntiq tərəfindən əvvəlcədən xəbərdar edilmiş müdafiəçi tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsində iştirak etmək arzusunu bildirdikdə, müstəntiq onun bu hüququnu təmin

etməlidir. Eyni zamanda, müstəntiqin dəvəti ilə haqqında söhbət apardığımız istintaq hərəkətinin gedişatında, həmçinin mütəxəssis, müəllim, həkim və digər şəxslər iştirak edə bilər.

Qanunda izah olunur ki, tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsindən əvvəl müstəntiq bu istintaq hərəkətinin aparılmasında iştirak edən bütün şəxsləri imza etdirməklə tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi haqqında qərarla tanış edir, onlara hüquq və vəzifələrini ətraflı şəkildə başa salır. Bundan sonra müstəntiq və ya onun göstərişi əsasında digər şəxs zəruri hərəkətləri aparır və əks cinsdən olan şəxsin soyunması ilə bağlı hallar istisna olmaqla, bu istintaq hərəkətinin aparılmasında iştirak edən digər şəxslərin yanında tədqiqat üçün götürülmüş nümunələr qablaşdırılır və möhürlənir.

Müqayisəli tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi ilə bağlı bir prosesual xüsusiyyətin də təhlilinə ehtiyac duyulur. Praktikada əksər hallarda xətt ekspertizasının keçirilməsi zərurəti yaranır. Bu da ondan irəli gəlir ki, istintaqın gedişatında müxtəlif dillərdə tərtib olunmuş sənədlər, göndərişlər, yazılı müraciətlər, məktublar və digər mətnlər aşkar edilir və onların təhlili ilə bağlı xətt ekspertizası təyin edilir. Adı çəkilən ekspertizanın keçirilməsi üçün, eyni zamanda, həmin sənədlərin tərtib edilməsində şübhəli sayılan şəxslərin xətt nümunələri də tələb olunur. Deməli, müstəntiq yalnız tərcüməçinin köməyi ilə maddi sübut əhəmiyyəti kəsb edən tərtib edildiyi və ya yazıldığı dildə olan sənəd uyğun xətt nümunələri almağa müvəffəq olacaq. Bundan ötrü tədqiq edilməli olan sənədi tərcümə etmək lazımdır. Bundan başqa;

a) müayinə, axtarış, götürmə yolu ilə həmin dildə sərbəst xətt nümunələri axtarışını həyata keçirmək (təhsil, iş, yaşayış yerindən);

b) tərcüməçi ilə birlikdə təqsirləndirilən şəxsə (şübhəli şəxsə, zərər çəkən şəxsə və ya şahidə) diktə edilməsi üçün müvafiq mətni hazırlamaq lazımdır. Nümunələri aldıqdan sonra onları həmin dildə sənədlərin ekspertizası keçirilən ekspert idarəsinə göndərmək lazımdır. Ekspert

rəyini və nümunələrin məzmununun tərcüməsini ekspert deyil, tərcüməçi həyata keçirməlidir.

Maraqlıdır ki, ekspert üçün aydın olmayan dildə tərtib olunmuş sənədlrin tədqiqi zamanı ortaya bir sıra çətinliklər çıxır. Sırr deyil ki, dövlətlərin ərazisində hər birinin özünəməxsus dili, yazı qaydası və rəsmi nəşriyyatı olan ondan yuxarı əsas millət yaşayır. Aydınadır ki, göstərilən millətlərin dillərinin birinci icra edilmiş əlyazmaların tədqiq edilməsini bu dili bilən ekspertin yerinə yetirməsi qaydası ideal olmuş olardı. Bu halda o, müqayisəli tədqiqat prosesində idenfikasiya məsələsini həll etməyə imkan verən bütün əlamətlər kompleksindən istifadə edə bilərdi. Axı, tədqiq edilən sənədin məzmununu bilməyən ekspert heç də bütün hallarda söz və cümlələrdəki söz birləşmələrini başa düşə bilmir. Bu səbəbdən də tədqiqatın gedişində o, yazılı nitq əlamətlərindən istifadə edə bilmir.

Bizim fikrimizcə, bu qüsurlar müstntiq tərəfindən aradan qaldırıla bilər. Belə ki, o, şərti tərcüməni və tədqiq olunan mətnin tərcüməsini təqdim etməlidir.

Beləliklə, məhkəmə icraatı dilində olmayan dildə tərtib olunmuş sənədləri və alınmış nümunələri ekspertizaya hazırlayanda çox hallarda müstəntiqdən və tərcüməçidən birgə iş tələb olunur.

Nümunələri götürdükdən sonra müstəntiq müvafiq protokol tərtib edir və həmin protokolda nümunələrin götürüldüyü tarix, vaxt və yer; tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsində iştirak edən şəxslərin şəxsiyyəti barədə ətraflı məlumat; onların hüquq və vəzifələrinin izah edilməsi barədə qeyd; bu istintaq hərəkətinin xüsusiyyətləri, o cümlədən tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi zamanı hansı nümunələrin və hansı yolla götürüldüyü, habelə tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi zamanı foto, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edilib-edilməməsi barədə qeyd; yerinə yetirilməsi ardıcılığı ilə nümunələrin götürülməsi üçün görülmüş tədbilər, tətbiq

edilən elmi-texniki üsul və vasitələr, habelə nümunələrin özünün geniş və dəqiq təsviri; müşahidə edilməsi ardıcılığı ilə nümunələrin götürülməsi zamanı bütün aşkar olunanlar (nümunələrin götürülməsinin halları və nəticələri) təfərrüatı ilə göstərilir. Tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi protokolu istintaq hərəkətinin müvafiq iştirakçıları tərəfindən imzalanır. Əgər protokol bir neçə səhifədən ibarətdirsə, onda onun hər bir vərəqi göstərilən istintaq hərəkətinin iştirakçıları tərəfindən ayrıca imzalanır.

AR CPM-nin 276-3-cü maddəsinə müvafiq olaraq, protokola tədqiqat üçün götürülmüş nümunələr əlavə edilir. Bundan başqa, tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi zamanı foto, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edildikdə, müvafiq yazılar, fotoşəkillər, çəkiliş lentləri, yaxud başqa məlumat daşıyıcıları protokola əlavə olunur.

NƏTİCƏ

Mühazirə mətnində qeyd olunduğu kimi ifadələrin yerində yoxlanılması şahidin, zərər çəkmiş, şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin dəqiq məlum olan yerdə baş vermiş hadisə ilə bağlı ifadələrinin düzgünlüyünün yoxlanılması və dəqiqləşdirilməsindən ötrü aparılır.

Cinayət təqibi üçün əhəmiyyətli olan təcrübə və digər tədqiqat hərəkətlərinin aparılması şərti ilə araşdırıla biləcək məlumatların yoxlanılması və dəqiqləşdirilməsi məqsədi ilə istintaq eksperimenti aparıla bilər.

Ekspertiza elm, texnika, incəsənət və ya sənət sahəsində, habelə müvafiq tədqiqatın metodikası üzrə xüsusi biliklər tələb edildikdə cinayət işi üçün əhəmiyyətli olan halların müəyyən edilməsi məqsədi ilə təyin edilərək keçirilir.

Tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi əsasən iki halda aparılır:

- nümunələr hər hansı insanın, heyvanın, insan meyitinin heyvan cəsədinin, habelə əşya və ya maddələrin xassələrini əks etdirdikdə;
- nümunələr cinayət təqibi üçün əhəmiyyətli olduqda.

Beləliklə, mövzuya son olaraq deyə bilərik ki, araşdırdığımız istintaq hərəkətləri sübutetmə vəzifəsinin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rola malikdir.